

El patrimoni fotogràfic documental a Catalunya: balanç i propostes

JOAN BOADAS I RASET

**Cap del Servei de Gestió Documental, Arxius i Publicacions
Director del Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI)
Ajuntament de Girona**

El 2009 s'ha complert el 170 aniversari de la presentació, a l'Acadèmia de Ciències de París, del descobriment de la fotografia. El 1839 fou l'any en què es va captar, a Barcelona, la primera imatge fotogràfica (daguerreotip) de tot l'Estat espanyol. El 2009 és també el centenari de la creació de l'Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya i de l'Arxiu Mas (avui dia gestionat per l'Institut Amatller d'Art Hispànic).

Catalunya, tal com acabem d'apuntar, va participar des del primer moment en la gran revolució cultural que va comportar l'aparició de la fotografia¹ i molt aviat també va tenir consciència de la necessitat de crear centres que garantissin la seva conservació com a testimoni i per a l'ús de futures generacions.

Com és fàcilment imaginable, ni el dramàtic episodi de la Guerra Civil espanyola ni la llarguíssima dictadura franquista no van constituir un període que permetés realitzar grans progressos en la creació de centres que oferissin una gestió adequada d'aquest patrimoni. Ha estat només a partir dels anys vuitanta, conjuntament amb la reinstauració de la democràcia i les institucions pròpies del

país, que s'han produït els intents més decidits de recuperació de la fotografia catalana.

Aquest text se centra a analitzar les aportacions més importants de l'últim període al qual ens hem referit i intenta oferir una panoràmica general de la situació i un primer balanç del que ha succeït. A continuació, i a partir d'una breu selecció tipològica i territorial d'alguns centres actius a Catalunya, presentem les seves accions i activitats més rellevants i també establím algunes de les estratègies de treball que cal seguir. Finalment, com a conclusió aportem un compendi de propostes que, segons el nostre parer, poden contribuir a millorar la gestió i el futur del patrimoni fotogràfic documental de Catalunya.

Les Jornades Catalanes de Fotografia

No hi ha cap dubte que, quan a Catalunya es parla de fotografia, l'activitat i el text de referència bàsics són, d'una banda, les Jornades Catalanes de Fotografia, celebrades a Barcelona el 1980 i, de l'altra, la publicació que va recollir les ponències i els debats que s'hi van desenvolupar.²

En el text justificatiu de la publicació esmentada, Joan Fontcuberta, un dels promotors més actius d'aquelles Jornades, indicava que «en qualsevol cas, el problema de la fotografia *antiga* —la salvaguarda del material que es pot perdre irremeiablement— només és un dels que l'activitat fotogràfica té encara plantejats, des de les qüestions professionals fins a les purament amateurs. El Congrés de Cultura Catalana (1976) lamentablement va oblidar la fotografia i va negligir el seu paper com a fet cultural, com a forjador de la consciència i de la sensibilitat de l'home del nostre temps. Això va fer néixer la idea d'organitzar unes jornades amb vista al Llibre blanc de la fotografia a Catalunya. Transcendent el concepte ambigu de *fotografia professional*, el contingut concret de les ponències [...] se centraria en l'anàlisi de tots els aspectes de la fotografia, amb una perspectiva humanística (històrica, sociològica, psicològica, estètica, etc.)».

L'objectiu era que en aquelles Jornades hi participessin la majoria dels estaments fotogràfics possibles, tant pel que fa a particulars (fotògrafs, estudiants, professors, galeristes, personal de premsa i publicitat, crítics, etc.) com pel que fa a institucions públiques, universitats, entitats, associacions i també experts en diverses matèries. El seu abast havia de transcendir els límits de Barcelona ciutat i accedir a les circumstàncies diferenciades de les altres poblacions catalanes.

Hi afegia que si les Jornades culminaven amb estudis d'alt nivell intel·lectual i amb plans eficaços d'actuació posterior a curt i a mitjà termini, això constituiria una fita sense precedents per a la història de la fotografia catalana.

Joan Fontcuberta conclou dient que les Jornades Catalanes de Fotografia havien de significar una reflexió seriosa perquè una situació mal assumida no representés un fre per a futurs progressos en el món de la fotografia, que era, segons ell, tant com dir en el món de l'art, de la informació i de la comunicació visual.

Les Jornades, celebrades el juny i l'octubre del 1980 a la Fundació Joan Miró de Barcelona (inaugurada cinc anys abans), es van articular al voltant d'aquestes quatre ponències:

1. Proposta per a la creació d'un col·lectiu fotogràfic
2. Recuperació del passat fotogràfic de Catalunya. Models de creació d'arxius locals i d'un museu per a la fotografia de Catalunya
3. Situació actual de la fotografia a Catalunya
4. Perspectives per a la fotografia a Catalunya

Les Jornades es van completar amb un cicle de conferències impartides per Francesc Miralles («La invenció fotogràfica i Man Ray»), Roman Gubern («La fotografia carismàtica») i Alexandre Cirici («Fotografia i comunicació») i unes paraules de cloenda del llavors director general de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, que més endavant comentarem.

Tot i que per acomplir el nostre objectiu ens centrarem especialment en la segona ponència, penso que pot ser interessant fer un breu comentari dels temes que es van tractar en els altres tres àmbits de treball.

Amb el nom de «Proposta per a la creació d'un col·lectiu fotogràfic», es pretenia treballar per tal d'avançar en la creació d'una estructura coordinadora que permetés dur a terme diferents activitats o aprofitar al màxim les que s'estaven fent fins a aquell moment. El desig es justificava, segons les catorze persones que van participar en la redacció d'aquesta ponència, perquè ni els fotoclubs ni les associacions més o menys gremials no tenien un interès especial a elaborar o participar en programes de salvaguarda de la fotografia ni en actuacions futures que fossin coherents.

Davant aquella situació, o millor encara per intentar superar-la, es proposava la creació d'un col·lectiu obert i integrat per un grup de persones, fotògrafs o no, que consideressin la fotografia com un fet cultural. Les seves funcions bàsiques serien la difusió de la fotografia com a obra de creació, la promoció de la

fotografia creativa i d'interès històric en general i l'estudi des d'una perspectiva humanística del fenomen fotogràfic. El col·lectiu es dedicaria també a la defensa i la promoció de manera conjunta de l'obra personal dels seus propis membres: interessava més promoure corporativament tota la fotografia catalana que no pas promoure individualitats.

Des de posicionaments propis de l'època i per tant força oberts i assemblearis, la ponència va dedicar bona part del seu contingut a debatre el model de gestió i organització del col·lectiu, malgrat que es tenia consciència que el problema econòmic seria el més urgent en el moment d'intentar dur a terme les iniciatives plantejades, entre les quals la més ambiciosa era la creació d'una fototeca que s'hauria d'instal·lar a la ciutat de Barcelona i que inclouria un centre de documentació i un banc de dades. Apel·lant a la utopia, aquest àmbit de treball acabava reclamant per al futur una entitat que protegís la fotografia com a fet cultural des de les esferes de l'Administració, fomentés la recerca científica i estètica, atorgués les beques pertinents i, en definitiva, dinamitzés d'una manera institucional el món de la fotografia.

La quinzena de redactors que participaren en la tercera de les ponències, «Situació actual de la fotografia a Catalunya», van passar revista a aquells aspectes que eren considerats clau en aquest àmbit d'anàlisi. En primer lloc, s'hi constata el reduït nombre d'exposicions fotogràfiques i, en conseqüència, les escasses galeries que s'hi dedicaven totalment o parcialment. Un altre aspecte que s'hi esmentava era l'absència d'una crítica especialitzada, tot i que indicaven que es començava a notar més atenció en certs mitjans de comunicació escrita. Les revistes de fotografia eren considerades com un mitjà importantíssim per a la seva difusió, però encara es veia llunyà el moment en què podrien ser viables i en què els fotògrafs col·laboradors podrien ser retribuïts econòmicament.

Es valorava positivament l'aparició d'una nova generació de fotògrafs durant els anys setanta, els quals havien incorporat la fotografia com a mitjà expressiu i els mèrits dels quals com a autors començaven a ser reconeguts. Un factor destacable era l'augment de la preparació i la professionalitat dels fotògrafs vinculats a la fotografia comercial (industrial, publicitària, moda, premsa) i s'evidenciava que la formació havia experimentat un gran salt: havia deixat enrere els centres per correspondència i era impartida per les acadèmies estables. La inclusió dels estudis de fotografia a la universitat ja es plantejava com una necessitat evident i es considerava remarcable el pes que l'audiovisual i la imatge en general adquirien en l'àmbit de la pedagogia catalana.

No obstant alguns aspectes positius, la ponència recalcava l'escassa activitat de les 148 entitats fotogràfiques existents a Catalunya, i indicava que generalment no s'anava més lluny de l'organització d'un concurs anual. També constatava la dificultat per establir contactes o estructures federatives que permetrien un treball conjunt i una defensa millor dels interessos professionals. Textualment, s'hi indicava que no hi havia en aquells moments cap associació professional que pogués erigir-se en portaveu de la professió, fet que comportava que moltes de les reivindicacions sectorials no tinguessin la força necessària per poder ser defensades adequadament. Les causes que ajudarien a entendre aquesta situació s'havien de buscar en l'escàs interès associatiu de gran part dels fotògrafs i en la reduïda oferta de serveis de les associacions existents, principalment a causa de la seva precària situació econòmica.

«Perspectives per a la fotografia a Catalunya» era el títol de la quarta de les ponències. S'hi exposava la relació, no exempta de crítica, de les diverses especialitats fotogràfiques (científica, mèdica, industrial, publicitària, policíaca, tecnològica, de premsa, d'art, artística, d'afecionat), s'hi rebutjava el terme *fotografia artística* amb l'argument que aquest concepte es podia trobar en totes les especialitats esmentades i s'hi llistaven les tècniques fotogràfiques més rellevants (microfotografia, macrofotografia, fototelegrafia, fotografia estereoscòpica, radiografia, etc.).

Respecte de l'ensenyament de la fotografia, els autors de la ponència consideraven que s'hauria d'incloure en tots els estaments educatius i universitaris on es considera que hi pot fer una aportació, tant a escala de reflexió com de documentació, recerca, prospecció o ideació, alhora que es reclamava una revisió i una modificació dels estudis de la tècnica, restringits fins al moment al camp material i instrumental, amb la finalitat que incorporessin tots els aspectes relacionats amb el peculiar estatus de la imatge dins l'univers de les formes simbòliques. Es tractaria que el professor plantegés a l'alumne problemes visuals i conceptuals que el portessin a descobrir la seva pròpia resposta.

Al final del text s'avaluava críticament l'oferta formativa tant de les entitats socioculturals i recreatives com de les entitats especialitzades en matèria d'ensenyament fotogràfic, i presentava la paradoxa que, malgrat la minuciosa preparació dels plans d'estudi de les entitats especialitzades, l'ensenyament de la fotografia tingués a Catalunya una dimensió tan reduïda.

Com hem comentat, la segona de les ponències presentades en les Jornades Catalanes era la que, d'acord amb el que hem d'exposar en aquest text, ha

de merèixer més atenció per part nostra, perquè es va centrar en l'anàlisi de la situació del patrimoni fotogràfic documental de Catalunya.

L'exposició de la ponència començava amb una aferrissada defensa del patrimoni com a element identificador de qualsevol comunitat i com a base que contribueix a la consolidació de la personalitat individual i col·lectiva de tota societat. Naturalment, la fotografia forma part d'aquest patrimoni i, per això, els autors ja avançaven que seria absolutament necessari crear un organisme que dediqués els seus esforços a la protecció, la catalogació i la difusió de la fotografia.

Abans d'entrar a analitzar la situació d'aquell moment a Catalunya, la dotzena d'autors que van participar en la redacció de la ponència van centrar el seu interès a explicar la situació de la fotografia com a patrimoni cultural en diversos països de l'àrea occidental. Partien de la premissa que en aquests països ja ningú no qüestionava la importància cultural de la fotografia i afirmaven que els seus dirigents havien assumit plenament la responsabilitat de promoure les iniciatives necessàries perquè el patrimoni fotogràfic gaudís d'un estatus de normalitat cultural. Els protagonistes que intervenien de manera més directa en aquesta normalització eren, segons el seu parer, els arxius públics, els museus i el col·leccionisme privat.

La immensa quantitat de documents fotogràfics produïts des de la invenció de la fotografia i la necessitat de classificar-los, ordenar-los i conservar-los havien provocat l'aparició d'uns arxius públics dedicats a la fotografia els quals, vinculats a altres entitats com ara departaments universitaris, biblioteques públiques, fundacions, museus i altres entitats d'àmbit municipal, provincial o estatal, tenien la finalitat primordial d'evitar la dispersió i la pèrdua del patrimoni fotogràfic.

Quant als museus, se'n destacava no únicament la possibilitat d'exposar obra fotogràfica permanent a les seves parets, sinó, i molt especialment, les seves grans possibilitats pedagògiques desenvolupades a partir de l'elaboració de programes d'alta qualitat: exposicions individuals i col·lectives, projeccions, conferències, col·loquis, etc.

S'esmentava l'existència d'uns 250 museus i arxius, exclusivament fotogràfics, als Estats Units, 3 al Canadà (especialment remarcable és l'actuació dels seus arxius provincials), 85 museus a Europa (França, 16; Alemanya, 15, i Gran Bretanya, 37), 8 a Nova Zelanda i 4 a Austràlia.

Respecte d'Espanya, s'hi indicava textualment: «Malgrat formar part d'Europa i tenir una bona tradició fotogràfica, no hem trobat cap museu ni cap entitat que disposi d'un arxiu fotogràfic protegit per l'Estat».

El repàs de la situació exterior acabava amb una referència al col·leccionisme privat i a la importància del seu paper, tant en la preservació del patrimoni fotogràfic com per la seva relació amb les galeries fotogràfiques de les quals es nodreixen, amb la consegüent dinamització del mercat. Malgrat que, segons indiquen els autors, el col·leccionisme podria contribuir a la puja dels preus, els avantatges eren més grans perquè davant la impossibilitat de les institucions públiques de fer-se càrrec de tot el patrimoni fotogràfic, havien de trobar en el col·leccionista privat més un col·laborador que no pas un competidor.

Centrant el tema a Catalunya, la ponència exposava un estudi prospectiu que tenia en compte els aspectes del col·leccionisme privat, els arxius existents i, finalment, un apunt sobre la historiografia de la fotografia catalana.

En relació amb el col·leccionisme fotogràfic, s'hi afirmava que havia reunit una bona part del patrimoni i que, amb molta dedicació, l'havia restaurat i conservat. A partir d'una enquesta elaborada per a aquella ocasió, es constatava que el nombre de col·leccionistes a Catalunya estaria situat entre els 50 i els 60 i molt especialment a la ciutat de Barcelona. Moltes col·leccions superaven les 3.000 imatges, sovint incloïen material i documentació vinculada a aquesta pràctica (fullets, llibres de tècnica, caps de plaques, etc.) i la majoria només tenien catalogada la col·lecció de manera molt parcial.

Malgrat que en gairebé totes les enquestes els col·leccionistes es mostraven favorables a cedir els seus materials per participar en exposicions temporals, no hi havia la mateixa unanimitat quan es plantejava la possible creació d'un museu de fotografia.

S'hi suggeria també que hauria d'haver-hi una certa coordinació i coneixement entre els diferents col·leccionistes i que probablement hi ajudaria la programació d'exposicions col·lectives. A l'Administració se li reclamava que fos capaç de generar un clima de confiança que permetés ingressar en institucions públiques aquelles col·leccions que, per diversos motius, deixessin de pertànyer a mans privades.

Respecte dels arxius públics, l'anàlisi de la realitat no podia ser més expressiva: inexistència generalitzada. Es valorava positivament la presència d'arxius d'entitats i organitzacions semipúbliques i molt especialment d'arxius privats o particulars, entre els quals (sense comptabilitzar ni referenciar) citava els de premsa, els particulars de fotògrafs professionals i els innumerables de fotògrafs no professionals.

Fa gairebé trenta anys, les I Jornades Catalanes de Fotografia apel·laven a la utopia com un dels elements motor de les transformacions desitjades. Passades aquestes tres dècades hem comprovat que només amb la utopia no era suficient.

El tercer dels elements de l'estudi prospectiu al qual hem al·ludit fa un moment es referia a la valoració de la historiografia produïda. Indicava que mai no havia estat ni continuada ni coherent. Les causes d'aquesta situació s'havien de buscar en les escasses facilitats que la política cultural del país oferia als estudiosos i els investigadors, i en el reduït interès que fins a aquell moment havia despertat la fotografia, tant a la universitat com en altres centres de difusió cultural. Després de constatar que la recerca de la fotografia del segle XIX a Espanya era a les mans d'investigadors estrangers (Lee Fontanella), s'hi afegia el poc interès que les revistes i els butlletins periòdics que s'havien editat fins a l'època havien dedicat, en general, a la història de la fotografia.

Feta aquesta anàlisi general de la situació del patrimoni fotogràfic català, els autors oferien les seves propostes a curt i a llarg termini. Si no es volia assistir a la pèrdua irreparable i sense solució de les fotografies fetes a Catalunya, per la dispersió i l'escassa atenció que fins al moment s'havia tingut cap a la seva conservació, es feia imprescindible aglutinar esforços i actuar immediatament. Segons el seu parer, descartada per utòpica la proposta de crear un únic arxiu que reunís la totalitat de la producció fotogràfica catalana, el més adient seria la creació d'arxius públics de caràcter comarcal i avançar en el coneixement real dels arxius privats existents. Es reclamava com a necessària la unificació del *llenguatge*, és a dir, sistemes de codificació i normatives de conservació.

De quins fons es nodririen aquests arxius? En primer lloc, de les institucions públiques i entitats culturals ja existents. Després, d'aquells ingressos procedents de particulars efectuats per donació, llegat, préstec, compra, etc. De manera molt correcta, i fins i tot pionera, s'hi assenyalava que tant les donacions com les adquisicions s'haurien de regular per un contracte de lliurament i cessió, i afirmaven que seria convenient que sense aquesta regulació els arxius no s'haurien de fer càrrec de la documentació ni adquirir cap responsabilitat.

Per salvar els obstacles que podia presentar la recuperació de la informació a conseqüència d'aquesta dispersió del patrimoni fotogràfic en diversos dipòsits documentals, es reclamava alhora que s'anticipava una proposta elaborada per

l'Institut d'Estudis fotogràfics de Catalunya, «un sistema racional d'inventariar les fotografies, amb un sistema unificat de codificació per tal que hi pugui haver una interrelació entre els diversos arxius instal·lats a Catalunya».

Després d'avançar les característiques bàsiques que hauria de tenir tot arxiu fotogràfic (espais de restauració, classificació, conservació i arxiu, reproducció i atenció pública), es proposava, a partir del treball en xarxa, l'establiment d'un centre de dades unificat amb la finalitat de donar un servei correcte als usuaris.

A llarg termini, l'objectiu que es volia assolir era la creació d'un museu de la fotografia de Catalunya. Justificaven aquesta pretensió arguments com els que segueixen:

- Catalunya havia estat —i era— pionera, en tots els aspectes, de l'activitat fotogràfica en el conjunt de l'Estat.
- La inexistència d'un museu de fotografia era incongruent si s'analitzava el gran ventall de temes als quals es dedicaven els centenars de museus catalans.
- La fotografia s'havia convertit en un mitjà de comunicació altament creatiu i a l'abast del gran públic, amb la consegüent socialització de la producció de les imatges.
- El retard cultural del nostre país en relació amb Europa era la causa que la fotografia no fos reconeguda amb tota la seva importància com un fet cultural. Un museu d'aquesta especialitat faria que es prengués consciència pública de la importància de la fotografia al segle xx.
- Des del punt de vista didàctic es considerava necessari per a les escoles i altres centres de formació i lleure.
- També era necessari com a centre de custòdia i conservació de tot allò que és característic del patrimoni fotogràfic del nostre país, i per tal d'evitar la dispersió de les col·leccions privades existents.

Un museu que, encara que es trobés a Barcelona, proposava mantenir, gràcies a la creació d'un organisme coordinador, les col·leccions prop dels llocs on havien estat creades, sempre que es complissin les condicions d'instal·lació, seguretat i servei recomanades per l'International Council of Museums (ICOM). Un museu de fotografia de Catalunya que estaria indissolublement unit a l'arxiu fotogràfic («ja que l'origen del museu es troba a l'arxiu») i que, amb el personal adequat i suficient, hauria d'abraçar els àmbits de custòdia i documentació, conservació, recerca, exposició, difusió, animació i serveis educatius.

La segona ponència de les I Jornades Catalanes de Fotografia finalitzava dient que era responsabilitat de tots intentar que tot aquest conjunt de propostes

no quedés en paraules mortes, sinó que arribés, a poc a poc però obstinadament, a convertir-se en realitat. Una responsabilitat que havia de correspondre de manera molt especial a aquells que tenien a càrrec seu la política cultural del país i als membres actius i conscients de la comunitat fotogràfica. I acabava: ja no es poden admetre més excuses ni actituds passives.

La resposta a aquesta interpel·lació va ser a càrrec del director general de la Conselleria de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, el qual va anunciar que de la mateixa manera que s'estava treballant en la creació imminent d'un Arxiu Nacional de Catalunya, també es proposaven crear un Arxiu Fotogràfic Nacional de Catalunya, amb l'objectiu de dur a terme una política de salvació d'aquest patrimoni, fonamentalment a Barcelona (*sic*), però també a altres llocs del país on hi hagués fons amb risc de pèrdua o dispersió. En relació amb els aspectes vinculats a la difusió cultural o amb la mateixa professió de fotògraf, el director general confessà obertament que encara no tenien prou clar com podien contribuir-hi.

Els arxius d'imatges a Catalunya: balanç i perspectives

L'any 1990 va tenir lloc la primera edició de les Jornades Imatge i Recerca, organitzades biennalment per l'Ajuntament de Girona, en col·laboració amb l'Associació d'Arxivers de Catalunya (AAC), i que el 2008 van complir la seva desena convocatòria. La primera de les ponències no podia ser més obligada: «Els arxius d'imatges a Catalunya: balanç i perspectives».³ L'autor basava el seu treball en un conjunt d'enquestes enviades a un total de 228 centres públics i privats de Catalunya: 174 de la província de Barcelona, 22 de la de Girona, 15 de la de Lleida i 17 de la de Tarragona. Tipològicament es tractava de 72 arxius (32%), 49 museus (21,5%), 36 biblioteques (15,7%), 12 serveis d'institucions de caràcter públic (5,3%) i 58 entitats privades o particulars (25,5%).

El qüestionari enviat constava de cinc blocs de preguntes. El primer feia referència a les dades identificatives del centre. El segon demanava informació sobre aspectes quantitatius i tipològics dels fons (volum i classes de suports conservats). El tercer apartat se centrava en els aspectes qualitius dels fons conservats: temàtica principal, localització geogràfica, dates extremes i existència o no de col·leccions o sèries d'especial rellevància. Aquests dos últims aspectes pretenien obtenir informació sobre el tractament documental aplicat i l'existència, o no, d'instruments de descripció per accedir al contingut dels fons i les col·leccions.

El nombre de centres que van respondre a l'enquesta va ser de 135, és a dir, un 59% del total, set dels quals manifestaren que no tenien documentació fotogràfica. Els resultats obtinguts van permetre a l'autor establir les valoracions següents:⁴

- La distribució geogràfica confirmava una obvietat. La ciutat de Barcelona reunia la majoria dels arxius, els fons i les col·leccions de fotografia que s'havien localitzat (37,5% del total).
- En relació amb el volum de fons conservats, l'autor destacava el fet que els arxius quantitativament més importants eren de caràcter privat o particular: dels divuit fons fotogràfics amb més de 50.000 documents, el 61% eren privats.
- Malgrat la imprecisió general, el 30% dels centres afirmaven tenir fotografies anteriors a l'any 1900, i el 21% afirmaven tenir imatges anteriors al 1939.
- Respecte de la temàtica dels fons, la gran majoria dels enquestats observaven que eren d'àmbit estrictament local, és a dir, aquells que, seguint l'autor del text, recullen informació gràfica sobre urbanisme, costums i festes populars, les maneres de treballar i la vida social de les poblacions on es troben.
- El tractament documental dels fons que reflectia el resultat de l'enquesta era força precari. El qualificatiu *parcialment* era utilitzat de manera general quan es feia constar l'existència d'algun instrument de descripció. L'autor remarcava també que, en els models descriptius utilitzats, les variacions eren molt importants quant als models de les fitxes, en la descripció, en l'anàlisi de les imatges i, en general, en tot el procés de tractament. Respecte a la utilització d'un sistema de classificació, només el 29% de les respostes eren afirmatives.

Les consideracions generals que es derivaven de les dades de l'enquesta eren les que segueixen:

- Destacava, en primer lloc, la diversitat d'arxius, centres, serveis i entitats dedicats a conservar i a intentar difondre la documentació fotogràfica. Centres que, segons l'autor, mantenien una coordinació nul·la entre si i que treballaven, generalment, amb pocs mitjans humans i materials.
- En segon lloc, la constatació que l'entrada majoritària de documents fotogràfics a arxius, museus i biblioteques es produïa gràcies a donacions, llegats o altres vies extraordinàries d'ingrés.
- Un altre aspecte que es deduïa de l'enquesta evidenciava que en la documentació fotogràfica que hi havia en arxius i biblioteques predominava la visió documental i històrica de la imatge, mentre que en alguns museus i

centres privats dominava la valoració estètica o artística. En aquest mateix àmbit, l'autor afirmava com a conclusió: pocs són els casos en els quals el suport de la imatge sigui l'objectiu patrimonial que cal considerar i conservar per si mateix.

- Finalment, es posava també en evidència la falta d'una normativa referida a l'organització, el tractament i la difusió de les imatges fotogràfiques.

D'acord amb totes aquestes consideracions, l'autor reclamava la necessitat d'abordar una actuació integral sobre el patrimoni i manifestava que l'abandó i la poca atenció havien estat les dues característiques comunes en la majoria dels casos observats, fet que hauria de moure els professionals a emprendre una actuació immediata i decidida per tal de salvaguardar els fons d'imatges existents i aprofitar les potencialitats culturals d'aquest patrimoni.

El text finalitzava reclamant la necessitat de fer un cens-inventari de fons d'imatges fixes de Catalunya com una eina bàsica, especialment si tenim en compte que, segons l'autor, aquesta informació era tan imprescindible com inexistent i que mentre s'avançava en l'adequació i la normalització d'altres segments del patrimoni, els documents en imatge continuaven essent la ventafocs de molts arxius, museus i biblioteques del país.

Un cens informatiu, continuava, com un pas obligat per al disseny d'una actuació que, a partir del respecte a l'especificitat pròpia de les imatges, permetés elaborar un sistema d'organització i tractament que superés els diferents mètodes de l'arxivística, la museologia o la biblioteconomia. Un mètode propi per aconseguir l'objectiu que, en la seva opinió, estava en el cap de tots: la preservació i la difusió del patrimoni en imatges.

Llibre blanc del patrimoni fotogràfic a Catalunya

Setze anys fou el temps que va tardar a materialitzar-se una de les demandes plantejades en les I Jornades Catalanes de Fotografia, el contingut de les quals ja hem analitzat. Efectivament, el 1996 es va publicar un esperat Llibre blanc,⁵ el qual, textualment, pretenia establir l'estat de la qüestió, tant respecte a la fotografia que es trobava als arxius d'imatges i altres fons fotogràfics públics i privats com aquella considerada com a fotografia d'autor. Això —continuava el text— hauria de permetre'ns conèixer l'abast del patrimoni fotogràfic i, alhora, les mancances i els problemes més rellevants amb vista a poder adoptar les mesures més convenientes. Altres aspectes no menys importants, com ara l'estudi i la difusió d'aquest patrimoni, els ajuts a la recerca i a la creació contemporània,

els instruments per conservar i restaurar les fotografies, els aspectes legals i la projecció de la fotografia en el mercat de l'art, també pretenien ser abordats en aquest projecte.

La recollida d'informació es va articular entorn d'uns qüestionaris que amb disset entrades diferents volien obtenir informació sobre: nom complet de l'entitat, persona responsable, adreça oficial, telèfon, data de fundació del centre, data de creació de l'arxiu d'imatges, nombre de negatius i característiques, nombre de positius i característiques, autors, períodes, temes que abraça l'arxiu, sistema de catalogació, estat de conservació dels fons, recursos financers (adquisicions, conservació, restauració, etc.), recursos humans, préstecs, condicions d'exposició i reproducció, i observacions.

Per a les col·leccions privades, tot i que el text imprès no en recull cap referència, la informació demanada es reduïa a la que segueix: nom i cognoms del col·leccionista o propietari, nom de la col·lecció, adreça, telèfon i fax de la col·lecció, obertura al públic, nombre d'obres, autors i períodes representats.

De fet, si ens centrem en les col·leccions públiques o dependents de centres oberts al públic, la primera dada que cal constatar és la reducció de camps entre el qüestionari previst i el resultat que es va publicar: es va passar de disset a tretze i, si deixem de banda els que es refereixen a la identificació del centre, la informació qualitativa es va reduir al nombre d'imatges negatives i positives, els autors, els períodes i els temes tractats.

Les enquestes es van enviar a partir del novembre del 1993: de les 232 enquestes tramitades es va rebre resposta de 106 centres, fins al febrer del 1996, que són els que figuren a les fitxes publicades en el Llibre blanc català. D'aquestes respostes, en catorze casos no indiquen o és impossible determinar el volum i les característiques de la documentació fotogràfica custodiada. En conseqüència, les dades es van establir a partir de la informació procedent de 92 centres.

Tot i que l'estudi publicat no esmenta aquesta dada, el nombre total d'imatges fotogràfiques custodiades en els diferents centres que van respondre a l'enquesta era el següent: **negatius**, 7.343.840; **positius**, 2.601.660. Sorpren que aquesta dada, que hauria de ser un dels punts clau en qualsevol llibre blanc, fos omesa en el moment de la publicació del llibre i, per tant, no fos objecte de cap mena de valoració. Ens pot ajudar a comprendre-ho el fet que la simple suma dels fons documentals que acreditaven posseir quatre dels centres enquestats (Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu d'Imatges de l'Ajuntament de Girona i Fundació Institut Amatller d'Art

Hispànic – Arxiu Mas) suposaven el 74% del total de negatius i més del 50% dels positius. Dit d'una altra manera, aquests quatre centres indicaven que posseïen el 68% del total del patrimoni fotogràfic català.

Orfes de qualsevol comentari sobre aquesta remarcable circumstància, el Llibre blanc ofereix una valoració general (no exempta d'alguns tòpics) sobre la situació dels arxius a Catalunya i destaca el paper que fins a aquell moment havien exercit alguns arxius i fons fotogràfics privats. La seva coordinadora, però, ja indica alguns elements importants que denoten l'estat real de la situació del patrimoni fotogràfic català:

- Seria imprescindible disposar d'un model de fitxa comú per a tots els arxius si es vol que la interconnexió no sigui simplement una quimera.
- Cal establir una terminologia, un glossari específic.
- Cal continuar la discussió i la reflexió sobre la digitalització dels arxius.
- Falta un banc de dades informatitzat que reuneixi informació sobre el contingut de tots els arxius que hi ha a Catalunya amb la finalitat de donar un bon servei a l'usuari.
- Manca personal especialitzat que pugui determinar l'autoria de les fotografies i aportar dades sobre les imatges.
- És necessària una formació específica.
- Es requereixen pressupostos adequats per tal que els arxius puguin acomplir la seva funció.

L'anàlisi sobre la situació del patrimoni fotogràfic documental català afegia que pràcticament no servia de res tenir fons fotogràfics sense catalogar i emmagatzemats sense unes condicions mínimes de conservació. Aquest —indica— és el problema principal de tots els arxius (sia de la Generalitat, municipals o privats): la falta de dotacions pressupostàries adequades.

Respecte de la conservació i la restauració del patrimoni fotogràfic, l'anàlisi no podia ser més contundent: es pot dir —afirmava la coordinadora— que a Catalunya no hi ha personal especialitzat ni recursos econòmics suficients per assumir la despesa que genera una conservació i una restauració correctes i, el que és més greu, ni tan sols hi ha la possibilitat d'accedir a una formació adequada.

Les conclusions del Llibre blanc reiteraven que, segons la seva coordinadora, cap dels grans temes que abraçava el concepte *patrimoni fotogràfic* (conservació, difusió i creació) no gaudia d'una situació plenament normalitzada i que era urgent adoptar mesures que permetessin avançar cap a la normalització definitiva aprofitant les estructures existents, reciclant-les quan calgués i creant-ne

de noves per omplir els buits institucionals. Insistent en el que acabem de dir, el diagnòstic era el següent:

- Mancava personal especialitzat i adequadament format.
- Faltaven directrius per a la conservació i la catalogació. Era urgent establir-les, publicar llibres i manuals sobre temes de conservació, catalogació i tractament dels materials fotogràfics.
- Calia crear un banc de dades informatitzat que reunís informació sobre els continguts i sobre els fotògrafs catalans (biografia, exposicions, bibliografia), si es volia posar a disposició pública el patrimoni fotogràfic dels arxius.
- La fotografia d'autor era pràcticament inexistent en els fons públics.
- Estava pendent un estudi seriós i complet sobre la història del mitjà (tant des del punt de vista tècnic com estètic) a Catalunya. Per això calia recuperar els fons fotogràfics (integrats tant per negatius com per tiratges originals) i procedir a conservar-los, catalogar-los, estudiar-los i difondre'ls mitjançant publicacions i exposicions.
- Calia impulsar sense demora la recerca i la reflexió teòrica, aspectes directament relacionats amb l'estudi i la difusió del patrimoni. Era important avançar en la creació d'un corpus teòric (pràcticament inexistent) i per això calia oferir ajuts per tal de fomentar la recerca i per tal de revisar els programes d'estudis universitaris que s'oferien en aquell moment.

Azimut: inventari d'arxius fotogràfics de Catalunya

El primer, i fins ara únic, intent de sistematitzar en una base de dades la informació relativa als arxius que disposen de fons fotogràfics a Catalunya i oferir-la des de la xarxa, correspon a l'any 1998 i va ser fruit exclusiu de la iniciativa privada.⁶

Azimut Serveis Informàtics, i més concretament el seu Departament de Sistemes Documentals, es va proposar treballar amb la intenció de fer públiques les temàtiques de centenars d'arxius públics, dependents de les diferents administracions i àmbits de govern. El mateix web informa que la falta de dades en el moment de tancar el que llavors es pensava que seria la primera edició tenia relació directa amb la mateixa situació dels fons fotogràfics, molts dels quals estaven sense organitzar.

L'objectiu o la intenció d'aquella proposta era la d'obrir cada vegada més l'oferta d'imatges al món editorial i de la comunicació i, per això, al costat de

la informació dels arxius públics se n'hi incorporava de centres privats, d'àmbit comercial i de professionals de la fotografia.

La base de dades va recollir informació d'un total de 168 arxius: 130 corresponents a entitats públiques i privades (83 de Barcelona; 22 de Girona; 16 de Tarragona i 9 de Lleida), 16 a agències i empreses i 22 a fotògrafs professionals. Les dades que s'hi presenten són les habituals en aquest tipus de projectes: identificació del centre i dels seus responsables, total d'imatges i suports, temes, cronologia, procés de digitalització i informacions diverses (modalitat d'accés i aspectes més rellevants).

Malgrat que, com passava també en el Llibre blanc, en aquest cas tampoc no es donen dades totals del nombre d'imatges existents a Catalunya, la suma de les dades comunicades eleva la quantitat de fotografies a 14.471.797, és a dir, 4,5 milions més en relació amb les expressades en el Llibre blanc esmentat, publicat només dos anys abans.

Desgraciadament, els índexs temàtics, toponímics i onomàstics anunciats estan en procés de construcció des del mateix any 1998 i les actualitzacions mensuals que es pretenia fer al llarg de l'any 1999 tampoc no van ser possibles. Tanmateix, hem d'agrair als seus impulsors, independentment de la vinculació d'aquest projecte a la comercialització d'un programari de gestió de documents fotogràfics, la iniciativa d'oferir aquest inventari i, en tot cas, hem de deixar constància del caràcter no sols pioner sinó també exclusiu fins al moment d'aquesta iniciativa.

II Jornades Catalanes de Fotografia

Del 14 al 20 d'abril del 2008, la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona va acollir l'anomenat SCAN, Manifestació Fotogràfica a Catalunya.⁷ Segons anunciava la informació de la convocatòria de l'esdeveniment, el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, mitjançant l'Entitat Autònoma de Difusió Cultural, conscient de la necessitat d'un espai de reflexió, debat i visibilitat en l'àmbit de la fotografia i la imatge, va posar en marxa aquest projecte amb la pretensió d'oferir un marc de diàleg i temptejar el que avui dia, en el nostre país i en el món, representa el nou context de la fotografia i la imatge.

Dotada amb un comitè artístic integrat per sis persones, la que els organitzadors van denominar «edició zero de SCAN» havia de permetre al Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat un diàleg amb especialis-

tes, creadors i col·lectius i reconsiderar el que hauria de ser una trobada periòdica en el camp de la fotografia i la imatge a Catalunya.

L'oferta SCAN 08 incloïa la realització de diverses exposicions, conferències, col·loquis, un cicle de cinema temàtic entorn de la fotografia, un diàleg virtual i presencial amb el títol «La ubiqüitat de la imatge»⁸ i, com a aspecte molt rellevant, les II Jornades Catalanes de Fotografia.

Vint-i-vuit anys després de la seva primera convocatòria, les Jornades s'incorporaven a SCAN «amb l'objectiu de crear un espai per a la reflexió permanent sobre l'estat actual de la fotografia a Catalunya en àmbits d'anàlisi diversos: el patrimoni i el col·leccionisme, la recerca, l'ensenyament, la creació, la difusió i la crítica, la fotografia documental, el fotoperiodisme i l'impacte de les noves tecnologies. Aquestes jornades constitueixen el punt de partida per a futurs estudis especialitzats».

Per tal d'analitzar aquest conjunt d'aspectes, es van crear sis taules integrades per diferents membres. Cada taula va elaborar un estudi sobre la temàtica proposada que va ser exposat durant la celebració de les II Jornades esmentades. Els àmbits temàtics van ser els següents: fotografia documental i periodisme; recerca, publicacions i difusió; fotografia i noves tecnologies; mercat i col·leccionisme; la fotografia en el procés educatiu. Estat i alternatives, i el patrimoni fotogràfic a debat.⁹

Si ens centrem en aquest últim aspecte, que és el que ens ocupa més directament en el text que estem redactant i que fou abordat en la taula 2,¹⁰ la informació prèvia a la taula indicava que «el patrimoni fotogràfic a Catalunya viu un període d'indefinió, probablement a causa de la manca de referents globals com els que són habituals en altres països. A finals dels anys noranta, i després de l'edició del *Llibre blanc del patrimoni fotogràfic a Catalunya*, es va poder constatar una reorientació per part d'algunes institucions cap a la creació de col·leccions fotogràfiques. Actualment esdevé necessària una nova anàlisi de la situació i la incorporació de nous plantejaments que puguin oferir respostes».

Aquesta taula tenia marcat com a objectiu «proposar alguns punts amb vista a una reflexió sobre el patrimoni fotogràfic a Catalunya que permetin dur a terme unes línies d'actuació». Per aconseguir-ho oferiren tres àmbits d'anàlisi. El primer se centrava en la definició d'allò que ha de ser considerat patrimoni fotogràfic (amb una crítica explícita al discurs identitari i a l'ús del patrimoni com a mercaderia). El segon oferia una panoràmica històrica sobre la constitució del patrimoni fotogràfic i en constata la seva feblesa, tant a Catalunya com al conjunt de l'Estat. Finalment, el tercer dels àmbits proposava unes interessants

línies generals d'actuació referides a l'adquisició, a l'àmbit educatiu, formatiu i recerca i a l'accés al patrimoni fotogràfic, com també a la legislació i la gestió d'aquest patrimoni.

Malauradament, i sense cap dubte atribuïble a la falta d'informació i difusió, hi va haver una escassa presència dels responsables de gestionar el patrimoni fotogràfic documental català en la convocatòria d'aquestes II Jornades. Va sorprendre també —i potser ajuda a comprendre el que acabem de dir— que no hi fossin els responsables directes de gestionar el patrimoni documental de la Generalitat de Catalunya.

Des del punt de vista positiu, cal remarcar el simple fet de la iniciativa i desitjar que, després dels ajustos i la recerca de les complicitats que calguin, es consolidi en benefici del patrimoni fotogràfic català.¹¹

1980-2008. Aproximació a un balanç

Ens centrarem immediatament a analitzar els textos precedents i a comentar els aspectes vinculats al patrimoni fotogràfic documental. Abans, però, un article publicat el 2006¹² permet aproximar una valoració sobre la situació a Catalunya en aquells aspectes que haurien de configurar una política cultural *real* sobre la fotografia.

L'escàs ressò de la celebració del 25è aniversari de les I Jornades Catalanes de Fotografia porta els autors a interrogar-se si vivim en un món on, de manera creixent, la fotografia passa desapercebuda malgrat la seva innegable popularitat i el seu protagonisme en l'escena artística. En opinió seva —que compartim—, en les Jornades del 1980 es va intentar establir un estat de la qüestió i un programa estratègic per a la construcció, durant els anys successius, de les institucions per a la fotografia en el camp artístic: l'educació, la crítica i la historiografia, els espais expositius, les polítiques culturals, el patrimoni, el mercat i el col·leccionisme.

A continuació, l'article desgrana i valora l'evolució d'alguns d'aquests aspectes els últims 25 anys. Respecte a l'àmbit educatiu i formatiu, constaten una ampliació de l'oferta i la demanda vinculada a la creació de noves universitats i facultats de comunicació i periodisme. Aquest fet, unit al sorgiment de diverses escoles privades, permet als autors sostenir que en general el camp formatiu s'ha consolidat de manera paral·lela a un mercat laboral amb necessitats creixents en l'àmbit audiovisual. Malgrat tot, respecte al sector universitari faltaria més recerca, més formació de tercer cicle i la creació de departaments d'història de

l'art que s'ocupessin de la fotografia i atenguessin el camp de la teoria, la crítica i la historiografia.

En relació amb aquests dos últims aspectes, crítica i historiografia, constaten una evolució gràcies a la recuperació del patrimoni mitjançant exposicions i catàlegs, però titllen el creixement de «moderat i insuficient». Afirment: la producció discursiva és el punt més dèbil de l'estructura institucional de la fotografia. «Encara estem mancats d'una història de la fotografia que puguem considerar obsoleta».

Quant al mercat i al col·leccionisme indiquen que des dels anys noranta la centralitat de l'obra fotogràfica en el mercat no ha parat de créixer: «La fotografia ha passat de ser la minyona a ser la protagonista del mercat artístic». Aquesta situació favorable ha permès la creació de fundacions privades de foment del col·leccionisme fotogràfic,¹³ que sovint avantatja el col·leccionisme públic i els museus. Museus sobre els quals detecten, de manera simultània, avenços i dèficits. Entre els primers situen l'obertura (1996) del Departament de Fotografia del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), malgrat que el seu endarreriment històric en relació amb aquest tema és difícilment obviabile, que disposa d'exigües pressupostos per a adquisicions i que ha nodrit els seus fons fotogràfics gràcies a donacions i dipòsits: «En aquestes condicions és difícil construir una col·lecció significativa».

A partir de l'any 1982 i com a conseqüència de les Jornades Catalanes de Fotografia, repetidament esmentades, la política d'exposicions fotogràfiques a Catalunya no es podria comprendre sense la celebració biennal de la Primavera fotogràfica. El festival, que presentava més d'un centenar d'exposicions de manera simultània en tot el país, només va estar exempt de polèmica¹⁴ els primers anys i va acabar desmuntat per la Conselleria de Cultura del Govern català el 2004, sense oferir cap alternativa.

La conclusió que Fontcuberta, Ribalta i Naranjo exposaven en el seu article era la següent: 25 anys no han passat en va, però la situació a Catalunya continuava essent precària i fràgil. Reclamaven un debat públic sobre la fotografia i una visió complexa de conjunt envers el sector per part de les institucions culturals. Una acció i un discurs sobre els quals es pogués començar a parlar i que contribuïssin a la consolidació de la cultura fotogràfica.

La brevetat de l'article periodístic no va permetre als autors fer un balanç de l'aspecte que estem tractant en el nostre article, és a dir, del patrimoni fotogràfic documental. Hi tornarem més endavant, però ara ens interessa comentar com

es valora aquest aspecte en els cinc textos que hem analitzat i que ens han servit d'estructura discursiva.

Com ja hem esmentat, les Jornades de l'any 1980 apostaven per la creació d'un organisme que dediqués els seus esforços a la protecció, la catalogació i la difusió del patrimoni fotogràfic, demanaven l'elaboració d'un Llibre blanc de la fotografia a Catalunya i reclamaven una homogeneïtzació en el seu tractament i descripció. Altres aspectes clau demanats eren la creació d'una xarxa d'arxius comarcals, el foment i la regulació de donacions i cessions, la creació d'una base de dades unificada i la creació d'un Museu de la Fotografia de Catalunya.

Deu anys després, el segon dels textos analitzats aportava un primer inventari en el qual es destacava la diversitat de centres que a Catalunya custodiaven documentació fotogràfica i es constatava l'encara escàs interès en la seva conservació. S'insistia novament en la necessitat d'homogeneïtzar el tractament i l'organització de les imatges i es reclamava finalment l'elaboració d'un cens-inventari dels fons i les col·leccions existents al país.

El ressò del mateix discurs es continua sentint setze anys després. El Llibre blanc del 1996, si bé intenta aportar el reclamat inventari de centres custodis de documentació fotogràfica,¹⁵ apel·la un altre cop a la necessitat d'homogeneïtzació del tractament documental i terminològic, insisteix en la inexistència d'una base de dades unificada i en la manca de personal especialitzat, pressupostos i formació i reclama també l'elaboració d'una història de la fotografia de Catalunya.¹⁶

Que la primera i fins avui única base de dades existent a Catalunya sobre els diversos centres que conserven documentació fotogràfica sigui deguda a la iniciativa privada és extraordinàriament meritori pel que comporta com a projecte individual, però revela també l'escàs interès des de la iniciativa pública. El projecte està congelat i incomplet des de fa deu anys i no sembla que l'esperem un futur gaire prometedor.

Pràcticament tres dècades després de la convocatòria de les I Jornades, els experts que intervingueren a la taula 2 de les II Jornades Catalanes de Fotografia no s'estigueren d'afirmar que volien proposar unes línies generals d'actuació però «partint de la manca de coneixement, consciència i valoració del patrimoni fotogràfic de Catalunya». I conclouen: «La recuperació del retard històric en la constitució i la defensa del patrimoni fotogràfic només és possible des del compromís, la responsabilitat i la coherència dels sectors implicats».

Veiem, per tant, que de manera recurrent es repeteixen, gairebé idènticament, les mateixes valoracions i les mateixes reivindicacions. Significa que tot continua igual i inalterable a mesura que passen els anys? La resposta és evidentment negativa i la intentarem argumentar a partir de l'anàlisi d'uns quants casos particulars. El que continua força inalterable és la manca de planificació general: ningú no vol lligar caps des de dalt.

En un article publicat l'any 1998,¹⁷ qui subscriu aquest text es preguntava en relació amb la gestió del patrimoni fotogràfic català: «Qui, amb atribucions per fer-ho, planifica i programa, ni que sigui a escala intel·lectual, el que hauria de ser l'estructura del sistema d'arxius i centres gestors de documentació en imatge?». I hi afegia: «No sembla, per les actuacions realitzades fins ara, que els organismes amb responsabilitat sobre aquestes qüestions, tant a escala nacional com estatal, adoptin un paper pioner i promoguin, a part del disseny del que hauria de ser la política d'actuació en aquest sector, propostes que tendeixin a unificar i normalitzar criteris en els camps de la descripció, el tractament, la instal·lació, la conservació, l'accés i l'explotació d'aquesta documentació. Sense metodologies de treball consensuades i sense tecnologies de tractament de la documentació que tendeixin a l'homogeneïtzació, difícilment seran compatibles les diferents opcions plantejades i malament podrem aplicar una política de gestió correcta més enllà del reduït àmbit d'un arxiu o d'un centre determinat».

La conclusió era força determinant: «En aquests moments [1998] els organismes responsables no sols no han homologat programes informàtics, ni validat sistemes de descripció,¹⁸ ni apostat per alguna de les noves tecnologies que ens ofereix el mercat, en un intent d'ordenar i donar coherència, sinó que, a més, en molts casos desconeixen la localització dels seus fons, el seu volum o el seu estat de conservació».

Centres gestors del patrimoni fotogràfic documental a Catalunya. Breu selecció tipològica i territorial

Sense cap pretensió d'exhaustivitat, impossible d'altra banda en el marc d'aquestes pàgines, i sense cap ànim qualitatiu ni quantitatiu, hem analitzat com a simple mostra set centres actius a Catalunya. La seva elecció no ha estat feta a l'atzar, sinó que pretén representar un exemple tant des del punt de vista territorial com de la diversitat d'adscripció d'aquests centres, la majoria pertanyents al sector públic, tot i que un d'ells pertany a una fundació privada i un altre a una entitat associativa.¹⁹

Una altra característica important: els equipaments seleccionats sumen un total de prop de vuit milions de fotografies i, en conseqüència, la seva influència i capacitat d'actuació és més que notable.

No pretenem en els paràgrafs que segueixen fer una anàlisi exhaustiva de les característiques de cadascun d'aquests equipaments, informació, d'altra banda, accessible (encara que menys del desitjable) des dels respectius webs. L'objectiu és remarcar aquelles línies d'actuació que fan possible extreure maneres i pràctiques de treball que ens permetin dibuixar futures estratègies de treball conjunt.

En relació amb un dels temes més importants, és a dir, la descripció dels fons per possibilitar l'accés a la informació que contenen, es pot afirmar que s'ha avançat de manera considerable els últims anys, però el camí per recórrer encara és llarg. El que és realment remarcable és la inexistència d'estratègies homogènies de gestió documental: cada centre utilitza el seu propi mètode i no s'intueix que sigui fàcil pactar l'establiment de programes informàtics d'ús generalitzat que permetin conèixer i intercanviar informació sobre els diferents fons i col·leccions de fotografia.²⁰

Un altre aspecte en el qual la millora ha estat evident és el referit a l'explotació dels fons fotogràfics. La majoria de centres opten per assumir directament aquesta funció, però creiem interessant la proposta de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona (AFB) d'externalitzar-la cap a una empresa privada. En tots els casos, les tarifes i els preus de reproducció són clars —i en això l'avenç respecte al passat és molt notori—, i els drets d'autor derivats de la legislació sobre propietat intel·lectual són generalment assumits tant pels gestors com pels usuaris dels diversos centres.²¹

Els centres analitzats presenten també una llista de serveis que poden prestar als seus usuaris. El simple fet d'establir-la ja implica una millora i un compromís (que s'hauria de materialitzar amb la corresponent carta de serveis),²² però seria desitjable que s'hi aprofundís més per tal d'intentar que la ciutadania conegui amb exactitud què és el que els nostres centres poden oferir-li i que, en conseqüència, augmenti l'ús que se'n fa.

El ventall d'activitats que s'ofereixen des d'aquests centres és francament considerable. En la pràctica totalitat dels casos l'edició de publicacions s'ha convertit en un fet habitual, com ho van demostrar en el seu moment dos treballs presentats a les Jornades Imatge i Recerca del 1990 i el 1994.²³ Catalunya ha vist editar centenars de publicacions que tenien com a objectiu fer conèixer el patrimoni fotogràfic documental custodiat en multitud de centres. No crec que

admeti cap rèplica l'afirmació que aquesta actitud ha servit per augmentar el grau de conscienciació general cap a la fotografia i ha contribuït a descobrir les seves grans possibilitats per a la recerca. Una objecció: la multiplicitat d'ofertes, la —a vegades— manca de qualitat dels productes produïts tenint en compte que estem parlant de reproducció d'imatges i la descoordinació de les propostes que sovint presenten un caràcter aïllat i tancat en si mateix, no han contribuït gaire a *posar en valor* aquest patrimoni ni a convertir-lo en referent per tal de poder incorporar-lo a la història (o a les històries) de la fotografia universal.

En relació amb les exposicions es podria fer una anàlisi semblant. No hi ha cap municipi que no mostri amb regularitat les imatges que va recuperant del seu passat. En la majoria de casos es desconeixen quins són els objectius que es persegueixen (més enllà dels merament informatius i recreatius) i les sales que acullen les mostres tenen en menys ocasions de les desitjades les condicions adequades per exhibir correctament les fotografies. Contribueix a augmentar la sensació de confusió la barreja indiscriminada entre originals i còpies, l'escassa informació sobre els procediments utilitzats o la presentació de reproduccions (com a únic element expositiu) mitjançant tècniques alienes a la fotografia.

Malgrat que és considerat un element estratègic de primer ordre, encara no s'estan explotant de manera suficient les potencialitats que ofereix Internet. En quatre dels centres analitzats l'accés no és directe, i aquest fet genera una certa opacitat que dificulta conèixer la informació que els seus webs contenen. Hem avançat en l'oferta de dades genèriques sobre els fons i les col·leccions, però ha d'augmentar sense parar l'accés a les imatges. No és un aspecte senzill ni fàcil de solucionar econòmicament. Amb tot, la digitalització progressiva dels fons (en el cas de la producció analògica) i la descripció adequada abans d'incorporar-los a la xarxa s'han de convertir en un element clau per a la conservació i la difusió de la fotografia.

Internet ens ofereix, a més, la possibilitat d'elaborar recursos que contribueixin de manera clara a aquesta difusió: museus i exposicions virtuals,²⁴ recreació de tècniques i procediments fotogràfics,²⁵ accés a repertoris bibliogràfics, biografies de fotògrafs, etc.

La formació vinculada a la gestió del patrimoni fotogràfic és un dels aspectes on l'activitat dels centres analitzats és menor. Dues iniciatives que devem al CRDI sobresurten de manera clara: la celebració biennal, des del 1990, dels tallers i les Jornades Imatge i Recerca²⁶ i la col·laboració d'aquest Centre en l'organització del primer postgrau de Gestió de documents fotogràfics.²⁷

Per concloure aquesta breu repassada, cal indicar que els diversos centres haurien de fer un esforç per establir, amb la màxima claredat possible, quina és la seva missió i quins són els objectius generals que persegueixen. Sense cap mena de dubte això permetria conèixer l'àmbit d'actuació de cadascun d'ells, avaluar-lo i valorar-lo convenientment d'acord amb els objectius marcats i evitar duplicitats i —a vegades— innecessaris conflictes d'interessos i competències.

Com a conclusió: compendi de propostes

Fa gairebé trenta anys, les I Jornades Catalanes de Fotografia apel·laven a la utopia com un dels elements motor de les transformacions desitjades. Passades aquestes tres dècades hem comprovat que només amb la utopia no era suficient. Negar avenços seria sens dubte incert, però sobre el que hauríem de preguntar-nos és si aquests avenços han estat suficients, malgrat que a grans trets el patrimoni fotogràfic català acaba aquesta primera dècada del segle XXI en una situació molt millor de la que es trobava a la sortida del llarg, obscur i acultural túnel franquista.

Intentem respondre-hi relacionant un conjunt de propostes que, al nostre entendre, haurien de conjugar-se amb l'objectiu de millorar les condicions del patrimoni fotogràfic documental a Catalunya. Naturalment no pretenem —ni en sabriem— abraçar tot el conjunt d'elements que juguen entorn del fet fotogràfic, sinó que la nostra aportació només pretén centrar-se en l'aspecte documental de la fotografia i és resultat del que hem exposat fins a aquest moment i de la pràctica professional d'aquests últims anys.

Per tot això, creiem imprescindible:

Obtenir el compromís dels responsables institucionals en tots els àmbits —local, nacional i estatal— i reclamar que no abdiquin de les seves responsabilitats en relació amb la conservació i la divulgació del patrimoni.

Avançar en la realització, l'actualització i el manteniment definitiu d'un inventari dels centres, les col·leccions i els fons fotogràfics, públics i privats, que hi ha a Catalunya.

Millorar la definició del marc competencial i delimitar l'abast de les col·leccions i els fons fotogràfics (municipal, comarcal, nacional).

Delimitar amb claredat l'àmbit d'actuació, la missió i els objectius generals que persegueixen els diversos centres existents i de nova creació.

Homogeneïtzar, de manera consensuada, les normes generals d'accés i ús dels diversos centres de naturalesa pública (i incentivar la incorporació dels privats), per tal d'evitar la permanent confusió dels usuaris.

Regularitzar i homogeneïtzar l'explotació econòmica de les col·leccions i els fons fotogràfics i incorporar amb total normalitat en la seva gestió els drets d'autor derivats de l'aplicació de la legislació sobre la propietat intel·lectual.

Disposar d'instal·lacions adequades amb la finalitat de garantir tant la conservació com el tractament i la difusió de la documentació fotogràfica.

Normalitzar el tractament documental i arxivístic dels fons i les col·leccions. Preveu també avançar definitivament en la instal·lació, la restauració i el tractament general de les fotografies.

Compartir tecnologia i coneixement per aconseguir la creació d'una gran base de dades del patrimoni fotogràfic català.

Ampliar l'ús d'Internet i convertir-lo en un dels elements estratègics d'accés i de promoció de la fotografia.

Explorar i explotar espais virtuals d'exposició i exhibició, però, i sense cap mena de dubte, reclamar espais reals que permetin l'exposició i la divulgació de les obres originals i que apropin l'art i la tècnica fotogràfica a la ciutadania.

Implantar xarxes d'àmbit nacional, estatal i internacional, per a la difusió del patrimoni fotogràfic que permetin el fàcil accés de la ciutadania i comportin una rendibilitat més elevada de les inversions.

Recuperar i promoure els fotògrafs i la fotografia catalana per intentar incorporar-los als grans catàlegs i publicacions de la fotografia universal.

Elaborar plans d'actuació consensuats entre els diversos agents que operen en una zona o territori determinat, amb l'objectiu de coordinar les diferents iniciatives que cal desenvolupar.

Reclamar una formació adequada, també a escala universitària, que permeti a les persones responsables de gestionar el patrimoni fotogràfic actuar amb garantia.

Establir aliances professionals que ens permetin avançar de manera decidida, però amb la màxima seguretat, en les polítiques de digitalització i en la gestió dels documents produïts directament en suport electrònic.

Documentar i aprovar mitjançant l'òrgan competent els canvis de titularitat dels documents fotogràfics, sia mitjançant donació, cessió o adquisició, i regular en aquest acte la gestió futura dels drets d'autor.

Potenciar l'associacionisme professional entre els fotògrafs, amb la finalitat de singularitzar i homogeneïtzar els interlocutors i les propostes i assegurar una defensa més important i més bona dels interessos dels professionals i de la fotografia en general.²⁸

Notes

- 1 Vegeu: RIEGO, Bernardo. *La introducción de la fotografía en España. Un reto científico y cultural*. Girona: CRDI (Ajuntament de Girona) – CCG Edicions, 2000. 255 p.
- 2 El text que utilitzem és el següent: *La fotografía a Catalunya*. Sant Cugat del Vallès (Barcelona): E. R. Edicions Catalanes, 1983. 98 p. El 1981 es va publicar una edició amb el mateix contingut.
- 3 VICENTE i GUITART, Carles. «Els arxius d'imatges a Catalunya: balanç i perspectives». Dins *1es Jornades Imatge i Recerca*. Girona: Ajuntament de Girona, 1990, p. 7-21. <http://www.ajuntament.gi/sgdap/esp/jornades_actes_fitxa.php>.
- 4 Hem d'assenyalar que malgrat fer constar en els quadres resum que es presenten a l'annex del text que analitzem el resultat del total de centres de Catalunya que van respondre a l'enquesta esmentada, aquestes valoracions se centren exclusivament a aquells centres situats a la província de Barcelona, perquè l'autor indicava que no posseïa informació que contingüés un percentatge suficient de fiabilitat.
- 5 ZELICH, Cristina (coord.). *Llibre blanc del patrimoni fotogràfic a Catalunya*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1996. 117 p.
- 6 <<http://www.ultrafox.com/sp/default.htm>>. Els promotors van editar també una versió en paper: BLANCH, Albert (coord.). *Arxius fotogràfics de Catalunya. Inventari d'arxius fotogràfics públics i privats de Catalunya*. Barcelona: Azimut, 1998. 120 p.
- 7 <<http://cultura2.gencat.cat/scan/home.php?id=cas&sec=jornades>>.
- 8 El resultat de la interessant experiència el podeu consultar, en quatre idiomes, a CAUJOLLE, C.; FONTCUBERTA, J.; STERN, R. *La ubiqüitat de la imatge*. Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació – KRTU, 2009. 223 p.
- 9 Jornades Catalanes de Fotografia (2es: 2008: Tarragona). *SCAN, Manifestació Fotogràfica* [CD-ROM]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació; Tarragona: Universitat Rovira i Virgili, 2008. Edició digital en PDF de les ponències realitzades per les taules de treball.
- 10 Coordinada per David Balsells, conservador en cap de fotografia del MNAC i amb la participació de Silvia Domènech (Museu Picasso, Barcelona), Merche Fernández (ANC), Pepe Font de Mora (Fundació Foto Colectania, Barcelona) i Jorge Ribalta (fotògraf i crític).
- 11 A l'edició 2009 de l'SCAN, celebrada a Tarragona del 7 al 17 de maig, no hi han tingut continuïtat les Jornades Catalanes de Fotografia ni tampoc no s'hi ha tractat cap dels aspectes vinculats a la gestió del patrimoni fotogràfic documental. Els organitzadors l'han definida com «una convocatòria que es vertebrava sobre dos eixos. D'una banda, talent latent i, de l'altra, el simpòsium i el diàleg. A aquests dos eixos, ja en l'edició d'enguany, se'ls hi ha afegit un capítol més pedagògic que inclou un taller, conferències, activitats infantils, una beca de recerca i visites guiades».

- 12 FONTCUBERTA, Joan; RIBALTA, Jorge; NARANJO, Joan. «Fotografia: estat de la qüestió a Catalunya». *Quadern de Cultura. El País* (30 de març del 2006), p. 3.
- 13 Pot servir d'exemple la Fundació Foto Colectania (<www.colectania.es>).
- 14 Vegeu l'article de Joan Fontcuberta a *El País* (20-05-1998): «[...] La Primavera ha podido contribuir realmente a cierto esfuerzo de normalización de la fotografía catalana, pero resulta excesivo atribuirle el protagonismo en ese programa de normalización. Más bien sucede lo contrario: la Primavera es sólo el termómetro que refleja la temperatura de la fotografía catalana. Un termómetro no cura, pero es un indicador de la situación. Y la situación está fría y llena de carencias. Aunque, ojo al señalar a los culpables! A poca autocrítica que nos impongamos, nos daremos cuenta de que la responsabilidad es ante todo atribuible al propio sector de la fotografía, porque es un sector heterogéneo, desunido y con múltiples fracturas internas; faltan interlocutores de talla. [...] Yo diría que la gestión del festival es satisfactoria, y su saldo en conjunto muy positivo. Y lo es a pesar del Departamento de Cultura, a pesar del sector fotográfico y a pesar del contexto cultural circundante. Por eso instaría a que la Primavera pasase de rifirrafes y se posicionase en el foro de ideas que debe enriquecernos a todos».
- En una entrevista del 26 d'abril del 2004 al mateix diari, Joan Fontcuberta afirmava referint-se a la Primavera Fotogràfica: «Se ha dicho que necesita una refundación y Carles Guerra, el director, ha reconocido que la suya es una edición de transición. A estas alturas hay que replantear la naturaleza y los fines del festival, y sobre todo su relación con la Administración. En cualquier caso, la opción salomónica y populista de que todo valga ya no es de recibo; ahora es exigible un enfoque más selectivo y riguroso».
- 15 Vegeu la valoració que de l'inventari fa Ricard Marco a: MARCO, Ricard. *La fotografía a Catalunya: balanç dels darrers 25 anys. A propòsit de l'exposició «Retrat del passat»*. Barcelona: Quaderns del Museu Frederic Marès, 8, 2003, p. 29-56. Com a exemples d'inventaris centrats en una sola ciutat, vegeu: *Girona. Guia de fons en imatge*. Girona: Ajuntament de Girona, 1999. 227 p. Versió digital a <www.ajuntament.gi/sgdap/cat/recurs_fonsim.php>. També: SOLÉ, M. Teresa. *Imatges al Castell: guia de fons en imatges i col·leccions fotogràfiques*. Girona: Arxiu Comarcal del Baix Empordà, 2006.
- 16 Aquesta demanda obtingué una resposta inicial l'any 2000 amb la publicació: DIVERSOS AUTORS. *Introducció a la història de la fotografia a Catalunya*. Barcelona: Lunwerg Editores. 357 p.
- 17 BOADAS, Joan. «Fotografia: autors, gestors i usuaris». *Butlletí de l'Associació d'Arxivers de Catalunya*. Núm. 47 (juliol-setembre del 1998).
- 18 El fet de disposar de la Norma de descripció arxivística de Catalunya (NODAC) 2007 contribuirà sens dubte a la normalització de les col·leccions i els fons fotogràfics (Barcelona: Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007. 284 p.).
- 19 Els centres són els següents: Arxiu Nacional de Catalunya, ANC (<www.gencat.cat>), Centre de Recerca i Difusió de la Imatge, CRDI (<www.ajuntament.gi/crdi>), Arxiu Fotogràfic de Barcelona, AFB (<www.bcn.cat/arxiu/arxiuhistoric>), Servei d'Audiovisuals de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, IEL (<<http://www.fpiei.cat/ca/serveis/audiovisuals.asp>>), Centre de la Imatge Mas Iglesias (Reus), CIMI (<www.museus.reus.cat/cimir>), Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya (<www.cec-centre.org/node/31>) i Arxiu Fotogràfic de l'Institut Amatller d'Art Hispànic (<www.amatller.org>).
- 20 Una proposta amb vista a facilitar aquest camí fou el programa APCImatge, desenvolupat pel Centre de Recerca i Difusió de la Imatge (CRDI) i que ha estat adquirit per setze centres del conjunt de l'Estat.
- 21 Una contribució a aquesta normalització és: DIVERSOS AUTORS. *Patrimoni cultural i drets d'autor. Instruments per a la seva gestió*. Girona: Ajuntament de Girona, 1998. 48 p. La col·laboració en l'edició de l'Associació d'Arxivers de Catalunya, de l'Associació de Museòlegs de Catalunya i de la Unió de Professionals de la Imatge i la Fotografia de Catalunya van convertir aquest text en un referent per al conjunt d'aquestes professions.
- 22 Vegeu per exemple: <www.ajuntament.gi/sgdap/documents/carta_servicios_crdi.pdf>.

- 23 ALBERCH i FUGUERAS, Ramon. «Aproximació bibliogràfica als fons d'imatges catalans (I i II)». *Jornades Imatge i Recerca*. Girona: Ajuntament de Girona, 1990 i 1994, p. 111-118; 129-145.
- 24 Vegeu com a exemples: <www.ajuntament.gi/sgdap/cat/exposicions.php>, <www.bcn.es/arxiu/arxiuhistoric/> i <<http://museus.reus.cat/cimir>>. Un exemple de museu virtual: The American Museum of Photography, <<http://photographymuseum.com/>>.
- 25 <www.ajuntament.gi/sgdap/cat/proc_fotografics.php>.
- 26 <www.ajuntament.gi/sgdap/esp/jornades_presentacio.php>.
- 27 <www.iefc.es/pdf/postgrau_gestio_documents_fotografics.pdf>.
- 28 Una primera versió d'aquest text fou presentada com a ponència a les Primeras Jornadas de Fotografía Histórica de Canarias. Las Palmas de Gran Canaria: FEDAC, octubre del 2008.

RESUM

Les pràcticament tres dècades (1980-2008) que separen les dues Jornades Catalanes de Fotografia són el punt de partida i d'arribada que utilitza l'autor per fer una anàlisi de la situació del patrimoni fotogràfic documental a Catalunya. La conclusió, expressada en un conjunt de propostes, evidencia la complexitat de la gestió d'aquest sector del patrimoni, alguns avenços produïts en aquest període cronològic que no s'han de negligir i, molt especialment, la necessitat de bastir, articular i promoure polítiques públiques que estimulin i permetin accions coordinades, ambicioses i amb horitzons ben definits.

RESUMEN

Las casi tres décadas (1980-2008) que separan las dos Jornadas Catalanas de Fotografía representan el punto de partida y de llegada al que recurre el autor para llevar a cabo un análisis de la situación del patrimonio fotográfico documental en Cataluña. La conclusión, expresada en un conjunto de propuestas, pone de manifiesto la complejidad de la gestión de este sector del patrimonio, algunos avances registrados en este periodo cronológico que no deben trivializarse y, muy especialmente, la necesidad de crear, articular y promover políticas públicas que estimulen y permitan acciones coordinadas, ambiciosas y con horizontes bien definidos.

ABSTRACT

The almost three decades (1980-2008) that separate the two Catalan Photography Conferences are a point of departure and arrival, which the author uses to perform an analysis of the situation of photographic archival heritage in Catalonia. The conclusion, expressed in a group of proposals, highlights the complexity

of managing this area of heritage, certain advances made in this time period which are not to be neglected and, in particular, the need to create, coordinate and promote public policies that provoke and encourage coordinated actions that are ambitious and which have well-defined aims.

RÉSUMÉ

Les trois décennies (1980-2008) qui séparent les deux Journées catalanes de la photographie sont les points de départ et d'arrivée dont se réfère l'auteur au moment de réaliser une analyse de la situation du patrimoine de la photographie documentaire en Catalogne. La conclusion présente un ensemble de propositions qui met en évidence la complexité de la gestion de cette branche du patrimoine, les progrès enregistrés au cours de cette période à ne pas banaliser et tout particulièrement, la nécessité de créer, d'articuler et de promouvoir des politiques publiques qui stimulent et permettent des actions coordonnées, ambitieuses et bien définies.